

ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ІМ. Т. Г. ШЕВЧЕНКА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

БІБЛІОТЕКА
СВІТОВОЇ
ЛІТЕРАТУРИ

Джордж
ЕЛІОТ

■

МІДЛМАРЧ

Т О М 1

ХАРКІВ
«ФОЛІО»

ПРЕЛЮДІЯ

Хто з тих, кому не байдужа історія людства й те, що відбувається з таємничою сумішшю її сторінок під час різноманітних експериментів Часу, не зупинявся, бодай ненадовго, на житті святої Терези, не усміхався з ніжністю, думаючи про маленьку дівчинку, яка одного ранку вийшла, тримаючи за руку свого меншого брата, щоб піти шукати мученицької смерті в країну маврів? Вони вийшли із суворої Авіли із широко розплющеними очима, безпорадні, як ті двоє оленят, але з людськими серцями, сповненими патріотизмом, аж поки сувора дійсність в образі людей не зустріла їх і не відвернула від великої рішучості. Це дитяче паломництво було вдалим початком. Пристрасна, ідеальна натура Терези вимагала епічного життя — що для неї багатотомні лицарські романи та соціальні завоювання геніальної дівчини? Її полум'я швидко поглинало це легке паливо і, підживлюване зсередини, злітало за якоюсь незрівнянною ідеєю, якимось запалом, який ніколи не піддається втомі, а примирить внутрішню зневіру із захопливою свідомістю життя. Вона знайшла своє покликання в реформі релігійного ордену.

Ця іспанка, що жила триста років тому, безумовно, не остання серед їй подібних. Народилося багато Терез, які не знайшли для себе життєвого епічного шляху, де постійно розгорталася б далекоюсяжна дія. Можливо, лише життєві помилки, породжені певною духовною величчю, яка не поєднувалася з підступністю дійсності, а можливо, трагічні невдачі, які не дали знайти святого поета і поринути в небуття, неоплаканую. При тьмяному світлі заплутаних обставин вони намагалися сформувати свої думки та вчинки у благородному

поєднанні, але, зрештою, для пересічних людей їхня боротьба здавалася просто непослідовністю і безформністю, бо цим пізніше народженим Терезам не допомагала жодна послідовна суспільна віра і порядок, які могли б виконувати функцію знання для спраглої душі. Їхній запал чергувався з невизначеним ідеалом і звичайним прагненням жіночності, а тому перше не схвалювалося як екстравагантність, а друге засуджувалося як недолік.

Дехто вважає, що ці невдачі пояснюються незручною невизначеністю, з якою Вища Сила створила жіночу природу. Якби існував один рівень жіночої некомпетентності, такий самий суворий, як і вміння рахувати лише до трьох, то до соціальної долі жінок можна було б ставитися з науковою визначеністю. Проте невизначеність залишається, і межі варіативності насправді набагато ширші, ніж можна було собі уявити, зважаючи на одноманітність жіночих зачісок і романтичних любовних історій у прозі та віршах. Де-не-де серед каченят у коричневому ставку неспокійно зростає маленька лебідонька, яка так і не знаходить живого струмка у спілкуванні із собі подібними веслоногими. Де-не-де народжується свята Тереза, чие любляче серце й ридання за недосяжним добром здригаються та розсіюються серед перешкод, замість того, щоб сконцентруватися на якомусь давно впізнаваному вчинку.

Книга I

МІС БРУК

РОЗДІЛ I

Безсила я, бо жінка завжди й знов
Лиш в тому, хто є поруч, бачить вітиху.
Бомонт і Флетчер.
Трагедія покоївки

Міс Брук мала ту красу, яка, здається, підкреслюється бідним одягом. Її руки і зап'ястя були настільки витонченими, що вона могла носити рукави не менш оголені, ніж ті, у яких Пресвята Діва з'являлася італійським художникам. А її профіль, зріст і постава, здавалося, набували ще більшої гідності від простого одягу, який на тлі провінційної моди справляв враження влучної цитати з Біблії або одного з наших старовинних поетів в абзаці сьогоднішньої газети. Зазвичай про неї говорили, що вона надзвичайно розумна, але додавали, що її сестра Селія має більше здорового глузду. Хоча Селія носила трохи більше прикрас, і тільки уважні спостерігачі могли помітити, чим її сукня відрізнялася від сестриної, і мала відтінок кокетства у своєму вбранні. Адже просте вбрання міс Брук пояснювалося тими самими умовами, в яких здебільшого перебувала і її сестра. Гордість за те, що вони леді, мала до цього неабиякий стосунок. Зв'язки Брук, хоча і не зовсім аристократичні, були, безперечно, «хороші». Якщо ви зазирнете на одне-два покоління в минуле, то не знайдете предків, які вимірювали б двори чи розписували посуд, — нічого нижчого за адмірала чи священнослужителя. Навіть був один предок, джентльмен-пуританин, що служив при Кромвелі, але згодом змирився і зумів вийти з усіх політичних негараздів власником респектабельного родового

маєтку. Молоді жінки такого походження, які жили в тихому заміському будинку й відвідували сільську церкву, не більшу за вітальню, природно вважали, що манірність — це амбіції дочки торговця. До того ж у ті часи доводилося бути ощадливими в одязі, оскільки ця стаття була першою, з якої відраховували кошти на витрати, необхідні для відповідного рангу. Таких причин було б достатньо, щоб пояснити просте вбрання, якщо не брати до уваги релігійні почуття. Але у випадку з міс Брук все визначала лише релігія, і Селія м'яко погоджувалася з усіма почуттями сестри, лише наповнюючи їх тим здоровим глуздом, який здатен сприймати важливі доктрини без жодного ексцентричного захоплення. Доротея знала напам'ять багато уривків із «Роздумів» Паскаля та праць Джеремі Тейлора, і для неї долі людства, з погляду християнства, були важливіші за клопоти жіночої моди, що здавались безладдям. Вона не могла примирити тривоги духовного життя, пов'язані з вічністю, і гостру цікавість до каліцтв з рюшами, оборками та шлейфами. Її розум був теоретичного складу, і за своєю природою вона прагнула якогось піднесеного розуміння світу, яке могло б відверто поєднувати в собі парафію Тіптона та її власні правила поведінки. Вона була закохана в інтенсивність та велич і необачно приймала все, що, як їй здавалося, мало ці властивості. Вона могла шукати мучеництва, відмовлятися від нього, а потім прийняти мученицьку смерть там, де вона її не шукала. Безумовно, такі риси характеру дівчини, що на виданні, впливали на її долю і заважали вирішенню її згідно зі звичаєм, гарною зовнішністю, марнославством і просто собачою прив'язаністю. При всьому цьому їй, старшій із сестер, ще не виповнилося й двадцяти. Вони обидві втратили батьків, ще коли їм було по дванадцять, виховувалися у суворих умовах, спочатку в англійській родині, а потім у швейцарській родині в Лозанні, де їхній дядько-холостяк та опікун намагався в такий спосіб виправити недоліки їхнього сирітського становища.

Не минуло й року, як вони оселилися в Тіптон-Грейнджі у свого дядька, чоловіка майже шістдесяти років, з погідливою вдачею, розмаїттям поглядів та невпевненим голосом.

Замолоду він багато мандрував, а в цій частині графства набув надто розсіяного способу мислення, як вважали, через що й був схильний до безладних роздумів. Висновки містера Брука було так само важко передбачити, як і погоду. Можна було лише з упевненістю сказати, що він діятиме з добрими намірами і витрачатиме на їхнє здійснення якомога менше грошей. Адже навіть у найбільш ненажерливому, невизначеному розумі є тверді зерна звички, а чоловік був недбалим до всіх власних інтересів, окрім збереження своєї табакерки, до якої він ставився пильно, підозріло і жадібно хапався за неї.

У містері Бруку спадкова пуританська енергія була явно приспана, але в його племінниці Доротей вона світилася як у вадах, так в чеснотах, часом перетворюючись на нетерплячість до розмов дядька або його манери «пускати все на самоплив» у своєму маєтку і ще більше змушуючи її тужити за тим часом, коли вона стане повнолітньою і матиме трохи грошей для щедрих задумів. Її вважали спадкоємицею, адже сестри не лише отримали від батьків по сімсот фунтів на рік, але, якщо Доротей вийде заміж і народить сина, то він імовірно успадкує маєток містера Брука вартістю близько трьох тисяч фунтів на рік — рента, яка здавалася багатством для провінційних родин, які й досі обговорювали недавню поведінку містера Піла в католицькому питанні, невинну щодо майбутніх золотих родовищ і тієї розкішної плутократії, що так благородно звеличувала потреби вишуканого життя.

І як же Доротей не вийти заміж — такий вродливий дівчині, з такими перспективами? Ніщо не могло стати їй на заваді, окрім її захоплення крайнощами і наполегливого прагнення регулювати життя згідно з поняттями, які могли б змусити обережного чоловіка завагатися перед тим, як зробити їй пропозицію, або ж навіть змусити її відмовитися від усіх пропозицій. Молода жінка певного походження і стану, яка раптом опускається на коліна на цегляну підлогу біля хворого робітника і ревно молиться, ніби живе в часи апостолів. Вона має дивні примхи постити, як папіст, і сидіти ночами за читанням старих богословських книг! Така дружина могла б розбудити вас одного чудового ранку з новим планом

використання своїх доходів, який заважав би політичній економії й утриманню сідельних коней. Чоловік, природно, двічі подумав би, перш ніж ризикувати собою в такому товаристві. Очікувалося, що жінки мають слабкі переконання, але надійний захист суспільства і домашнього життя полягав у тому, що на переконання не зважали. Здорові люди робили те саме, що й їхні сусіди, а тому, якщо на волі були божевільні, всі знали про них та уникали.

Суспільна думка про нових молодих леді була загалом більш прихильною до Селії, як до привітної та невинної на вигляд, тоді як великі очі міс Брук здавалися, так само як і її релігія, надто незвичними і вражаючими. Бідолашна Доротея! Як порівняти з нею, невинна, на перший погляд, Селія була більш освіченою і життєво мудрішою, її внутрішній світ був набагато тонший, ніж зовнішня оболонка, яка робить з нього щось на кшталт емблеми чи циферблата годинника.

Але ті, хто наближався до Доротеї, хоча і були упереджено налаштовані проти неї через ці тривожні чутки, знаходили її чарівною, що не піддається поясненню. Більшість чоловіків вважали Доротею чарівною особливо тоді, коли бачили її верхи на коні. Вона любила свіже повітря і сільську місцевість, і коли її очі світилися, а щоки палали від змішаного задоволення, вона була дуже мало схожа на віддану. Їздити верхи було індульгенцією, яку вона дозволяла собі, незважаючи на докори сумління, вона відчувала насолоду в язичницький чуттєвий спосіб і завжди з нетерпінням чекала, щоб її зректися.

Доротея була відкритою, палкою й анітрохи не схильною до самозамилування. Справді, було приємно спостерігати, як її уява прикрашала свою сестру Селію привабливістю, набагато вищою за її власну. Тож коли будь-який джентльмен приїжджав до Тіптон-Грейнджу з якихось інших мотивів, ніж побачення з містером Бруком, вона робила висновок, що він, напевно, закоханий у Селію. Сер Джеймс Четтем, наприклад, якого вона постійно розглядала щодо Селії, внутрішньо сперечаючись, чи добре було б для неї погодитися на його пропозицію. Те, що його слід розглядати як жениха для неї самої, здавалося їй смішною недоречністю. Доротея,

з усім її прагненням пізнати життєві істини, зберегла дуже дитячі уявлення про шлюб. Вона була впевнена, що прийняла б розсудливого Гукера, якби народилася вчасно і врятувала його від тієї жалюгідної помилки, яку він зробив у шлюбі. Або Джона Мілтона, коли він осліп, або будь-кого з інших великих людей, чиї дивні звички було б славним благочестям терпіти. Але привітний вродливий баронет, який відповідав «саме так» на її зауваження, навіть тоді, коли вона висловлювала невпевненість, як він міг вплинути на неї як коханець? Справді чудовий шлюб — мабуть, той, у якому твій чоловік був би тобі наче батьком і міг би навчити тебе навіть івриту, якби ти цього захотіла.

Ці особливості характеру Доротей стали причиною ще більших дорікань сусідніх родин містеру Бруку за те, що він не знайшов собі якусь даму середнього віку, яка стала б провідницею і компаньйонкою для своїх племінниць. Але він сам так боявся такої жінки, яка могла б зайняти цю посаду, що піддався на вмовляння Доротей і наважився кинути виклик усьому світові, а саме — місис Кедволадер, дружині пастора, і невеликій групі шляхтичів, з якими він відвідував північно-східний куточок Лумширу. Тож міс Брук очолила дядькове господарство й зовсім не відчувала неприязні до своєї нової влади з належною їй пошаною.

Сер Джеймс Четтем збирався сьогодні обідати в Тіптон-Грейнджі з іншим джентльменом, якого дівчата ніколи не бачили і на якого Доротей покладала певні надії. Це був преподобний Едвард Казобон, відомий у графстві як людина глибокої вченості, яка вже багато років працює над великою працею з історії релігії, а також як людина досить заможна, а тому може надати блиску своїй побожності, має власні погляди, які чіткіше з'ясуються після виходу у світ його книги. Саме його прізвище справляло враження на тих, хто здатен був осягнути богословську вченість.

Рано-вранці Доротей повернулася з дитячої школи, яку вона відкрила в селі, і зайняла своє звичне місце в гарненькій вітальні між спальнями сестер, схилившись над завершеним планом деяких будівель (вид роботи, від якого вона була

в захваті), коли Селія, яка спостерігала за нею, з нерішучим бажанням щось запропонувати, сказала:

— Доротеє, любя, якщо ти не проти..., якщо ти не дуже зайнята..., давай ми сьогодні подивимося мамині коштовності і розділимо їх? Сьогодні рівно пів року, як дядько подарував їх тобі, а ти ще жодного разу на них не дивилася.

На обличчі Селії з'явилася тінь насупленого виразу, який стримувався звичним благоговінням перед Доротеєю, і принциповістю, — дві пов'язані між собою риси, які можуть проявити таємничу електрику, якщо необережно їх зачепити. На її полегшення, очі Доротеї були сповнені сміху, коли вона підвела голову.

— Який у тебе чудовий альманах, Селіє! У ньому шість календарних чи шість місячних місяців?

— Зараз останній день вересня, а було перше квітня, коли дядько віддав їх тобі. Знаєш, він сказав, що навіть забув про них. Я думаю, що і ти ніколи не згадувала, відколи замкнула їх у цій шафі.

— Ну, дороженька, ми ніколи не повинні їх носити, ти ж знаєш, — Доротея говорила цілком сердечним тоном, наполовину пестячи, наполовину пояснюючи. Вона тримала в руці олівець і робила крихітні написи на берегах плану.

Селія почервоніла і мала дуже серйозний вигляд.

— Я думаю, любя, що ми хочемо вшанувати пам'ять мами, а не покласти їй не звертати на них уваги. І, — додала вона, трохи помовчавши, з наростаючим схлипуванням, — намисто — зараз цілком звична річ, і мадам Пуансон, яка була суворіша в деяких речах навіть за тебе, теж носила прикраси. І взагалі, християни, напевно ж, зараз на небесах є жінки, які теж колись носили коштовності, — Селія усвідомлювала, що має певну силу переконання, щоб застосовувати її в суперечці.

— Ти хотіла б їх одягти? — здивовано запитала Доротея, і вся її постать була сповнена здивованим відкриттям, яке вона підхопила від тієї самої мадам Пуансон, що носила прикраси. — Звичайно, тоді давай їх розділимо. Чому ти мені раніше не сказала? Але ключі, ключі! — вона притиснула руки до боків голови і, здавалося, зневірилася у своїй пам'яті.

ЗМІСТ

Передмова. *Л. П. Юлдашева* 3

МІДЛІМАРЧ

Прелюдія 23

Книга I
МІС БРУК

Розділ I 25
Розділ II 34
Розділ III 42
Розділ IV 54
Розділ V 63
Розділ VI 72
Розділ VII 85
Розділ VIII 89
Розділ IX 95
Розділ X 107
Розділ XI 119
Розділ XII 130

Книга III
В ОЧІКУВАННІ СМЕРТІ

Розділ XXIII 263
Розділ XXIV 276
Розділ XXV 288
Розділ XXVI 295
Розділ XXVII 300
Розділ XXVIII 309
Розділ XXIX 314
Розділ XXX 323
Розділ XXXI 330
Розділ XXXII 340
Розділ XXXIII 352

Книга II
СТАРИЙ І МОЛОДИЙ

Розділ XIII 149
Розділ XIV 159
Розділ XV 169
Розділ XVI 184
Розділ XVII 199
Розділ XVIII 209
Розділ XIX 222
Розділ XX 226
Розділ XXI 238
Розділ XXII 247

Книга IV
ТРИ ЛЮБОВНІ ПРОБЛЕМИ

Розділ XXXIV 359
Розділ XXXV 367
Розділ XXXVI 379
Розділ XXXVII 395
Розділ XXXVIII 417
Розділ XXXIX 426
Розділ XL 438
Розділ XLI 452
Розділ XLII 457

Коментарі. *Л. П. Юлдашева* 469